

Közismert a japán „természetszeretet”. Közhelyt ismételve gyakran nincs sejtelmünk arról, amit hangoztatunk. Kísérreljünk közelíteni e viszonyhoz az élő természeti környezettel, amely a klasszikus Japánban két főbb hagyomány

20 BASÓ 'TERMÉSZETE'

Villányi G. András fordításai

és kommentárjai

„szakrális erdők” – *csindzsu no mori*¹ – alkották a szentély terét; templom-építés szükségét nem érezték. A tájegységeket, hegyeket, folyamokat, sziklát, fákat istenek lakták; ily módon a természet az istenség lakhelye volt, sőt esetenként maga az istenség; számukat nyolcmillióra becsülték. A vallásos imádat tárgya a természet, amely a földi élet üdvözítője s gyógyír búbjaira. Gyógyerejéről a legrégebb írásos dokumentumok, mint a *Kaifűszó*² számolnak be. A sintó imádat négy fő tárgya: hegyek – *kannabi*, sziklák – *iwakura*, erdők – *himorogi* és *hi* – szellem. Utóbbit több karakterrel jelölhették: a szentséges, anyagtalan energia, összekapcsoló erő, életfolyam, a kínai *chi*-hez hasonló 靈; lehet nap (日) vagy tűz (火).

Az ősi ösztönösebb természetimádatot az évszázadok alatt az a nagy igényességgel, jelentős filozófiai iskolázottsággal formálódó buddhista szemlélet követte, amely Kelet-Ázsiában a „növények és fák buddha-természetével”³ kapcsolatban bontakozott ki. A felvetés a hatodik században Kínában született. A *Tientai*⁴ szerzetes Chih-i ideológiai alapként a „3000 világ egy gondolatban”⁵ buddhista axiómát használta. Chan-jan a 9. pátriárka így fogalmazott: „Egy növény, egy fa, egy porszem bármelyike a Buddha-természet birtokosa, valamennyiük az okozatiság része, bölcs és képes felmutatni, valamint beteljesíteni buddhatermészetét. Hiszen tudható, hogy egy porszem elméje magában foglalja minden érző lény és Buddha elmetermészetét... A tökéletes emberi lény mindvégig tisztában van azzal, hogy az igazság nem duális s az elmén kívül nincsen tárgy. Ám akkor ki 'élő/érezkelő' vagy mi 'élettelen/érezketlen'? A füvek, fák, illetve az őket tápláló talaj esetében hol van különbség a négy elem között?⁶ Hogyan állítható ennek ellenére, hogy az érzéketlen dolgoknak nincs Buddha-természete?”

A felvetést Japánban a tendai és singon⁷ ezoterikus felekezetek, majd *Dógen*⁸, a szótó-Zen alapító dolgozták ki skolasztikus tökélyig. A singon tantrikus *vadzrajána* hagyományból ered, japán létrehozója *Kúkai* másképp *Kóbó Daisi Szaigjó*⁹ szerzetes egyik példaképe ill. vallásesztétikai inspirációjának fő forrása. A bennszülött sintó ösztönös természetimádata immár fogalmi rendszerben

mentén épült fel sok évszázad folyamán. Az eredet az ősvalláshoz, a sintó-animizmusig nyúlik vissza. A sintó korai időszakában a buddhizmus 6. századi megjelenéséig

is meggyőző vallásfilozófiai alapokra emelkedett. Lényege, hogy a mahájána univerzalizmust – az üdvözülés lehetőségének körét – kiterjesztik a növényvilágra, amelynek – hasonlóan az emberhez – nemcsak eredendően birtoka a Buddha-természet¹⁰, hanem szemben vele, akinek kitartó erőfeszítése szükséges e lehetőség beteljesítéséhez, addig a növényvilág továbbbi teendő nélkül, pusztá létezése által hitelesített Buddha!

Basó példaképét Szaigjót elmélyült hitelességéért is méltatják, hiszen megfigyeléseit a természet áldásának-átkának kiteve élethosszig tartó vidékről-vidékre vándorlás során gyűjtötte. Élete és művészete tulajdonképpen kibogozhatatlanul összeszőtt meditáció a természeti lókusszal. Hasonló viszonyulást a természethez manapság elképzelni is bajos. Hiba lenne e klasszikus egységet korunk természetjáró, wellness szintű természetélményéhez butítani, hiszen számtalan középkori gondolkodónak, művésznek, a mahájána szükségszerű velejárója az élő környezet iránti vallásos reverencia egy olyan nem-dualista gondolatmenetben, melyben szamszára és nirvána bár nem ugyanazok, ám nem is mások. A természet teremtő folyamatai az utóbbiak: a radikálisan üres és önküresítő elmének a reflexei.

Fentieket érintően Szaigjó ily módon szól:

いづくにか身を隠さましいとひ出でて憂き世に深き山
なかりせば

*idzukuni ka/ mi o kakuszamasi/ itoi de dete/ uki jo ni fukaki/
jama nakari szeba*

*Nyomorult világ
volna ha csorgó létünk
nem lenné helyét
hol egészen elbújhat:
mély ölébe' a hegynek.*

A szerzetes arról beszél, hogy a múltékonyság okán szenvedésteli világ, akkor volna valóban nyomorúságos, ha hiányoznának belőle a hegyek, ahol elrejt-heti magát. A vaka logikája távolabb mutat: mivel létezik hegy, ahol a kereső elbújva – azaz, amelyben magát feloldva menedéket, üdvöt nyerhet – ekként a világ sem igazán olyanféle, amilyenből a szöveg kiindult; végül mégsem a szenvedés színpada! E feloldódás szó szerinti, főképp, ha tudatában vagyunk a kor buddhista filozófiájának különösen hangsúlyos kérdéseivel, mint a radikális non-dualizmus¹¹ elméletével, amely elutasítja szubjektum-objektum szétválaszthatóságát.

久に経てわが後の世をとへよ松跡しのぶべき人もなき身ぞ
hisza nyi hete/ vaga nocsi no jo/ tohejo macu/ ato sinobubeki/ hito
naki mi dzo

A végtelenben
jövendő létezőm
nincs ember, aki
emlék-halmával óvna:
ágaddal takarj, Fenyő!

vagy:

Jövendő orcám
a nagy ismeretlenben
tűlevélkéid
növe oltalmába rejtse:
hisz másom senki nincsen. ¹²

Szaigjó intim, a közeli hozzátartozó kívánságával fordul a Fenyőhöz, kéri, hogy otthontalan lényé porhüvelyét takarja leveleivel, temesse el ő az emberek helyett, akiktől élethosszú vándorútján elszakadt.

E rövid áttekintés után pillantsunk e hagyomány kései, pre-modern folytatójára: Basóra.

櫻の木の花にかまはぬ姿かな –Tavaszi, 1685
kasi no ki no/ hana ni kamavanu/ szugata kana

Tölgy körött szerte
sziromból paplan. Látszik
hidegen hagyja.

Basó nem titkolt irigységgel szemléli a tölgyből a környezet „szépsége” felé áradó érdektelenséget, ami nem a fa „tudatlanságából” fakad! Ellenkezőleg: a tölgy magasabb léttudat-állapotának laudációja a haiku. A Basó vágyta „szent közöny”, a spirituális-mentális equilibrium – tranquillitas animi – a fa egzisztenciájának megvalósított ténye! Míg a költőben a virágok és a természet szépsége a sóvárgás szamszáríkus spirálját pörgeti, addig a tölgy egy Buddha derűjével siklik el mindazon „látszat” felett, amit az osztályozó és címkézé elme rútnak és szépnek, rossznak vagy jónak ítél, sőt énként és nem-énként észlel. Basó a természettől tanulná a múlandóság érzélemmentes

elfogadását, amire Csuang-ce és Lao-ce vagy a Buddha is tanította. Ám a megnevezett és irigyelt tölgygel szemben implicit ott a költői portré: mintha a fa példáján keresztül leplezné le saját megvilágosulatlanabb pozícióját. Tehát a fa laudációja burkolt önirónia – basoul?

Fenyőről a fenyőtől, bambuszról a bambusztól tanulj!¹³

Basó szentenciájához lejegyzője Hattori Tohó¹⁴ ezt fűzi: „Tanulni annyit jelent, mint belépni a tárgyba, hogy érezzük az ott rejlő komplexitást. A tárgy az elme színévé válik.” Basó a szubjektum-objektum közti határ lebontására szólít fel, a megélt *makoto* – eredetiség – kibontakoztatására. Fenyőről a fenyő, bambuszról a bambusz szívével és nyelvén kell szólni. A költészet Basó számára *fúga no makoto*¹⁵ a kifinomult eredetiség diszciplínája. Eggyé válna a megfigyelés tárgyával az egót kell levedleni. *Dzoka* fontos fogalom a taoista filozófiában a természetben rejlő alkotó- és teremtő erőt jelenti, bár régebben a természetet jelölte általában. A természeti elemmel történő egyesülés révén a műalkotás a *dzoka* energiájából születik. Mint általában a vallásoknál a költő szándéka visszatérni az őseredethez. Basó a klasszikus Távol-Kelet sui generis bölcse, aki filozófiáját életével, napi rutinjával teszteli, hitelesíti. Létkérdés számára, annak felderítése, hogy a költészet útján lehetséges-e visszatérni az origóhoz.

Új Forrás 2022/4 – Basó 'természete'
Vilányi G. András fordításai és kommentárjai

芭蕉野分して罍に雨を聞く夜かな – Ősz, 1681
Basó novaki site / tarai ni ame o / kiku jo kana

Szél tép banánfát.
Az esőzést hallgatom:
éj dézsájában.

Basó beköltözött kunyhójába, amelyet tanítványai építettek számára, s amely mellett egy banánfát ültettek, melynek japán neve *basó*¹⁶ – innét a költő művészneve. A viharos esőt hallgatva egy másik hang tudatosul a költőben, a csorgó, csöppenő vize, amint egy vödörbe csorog; ezt a koncertet hallgatja éjjel.

Fontos megemlíteni a kunyhó szerepét a klasszikus japán szépírásban. Az *ion*¹⁷ – remetelak a házatlan, életét vándorolva morzsoló szerzetes ideiglenes szálláshelye. Alkalmi jellegében hangsúlyosan viseli a múlandóság jegyeit. Vesszőkből tákolt esőt, szelet nagyrészt átengedő négy és fél tatominyi¹⁸ csöpp viskó. Ily módon szinte bizonyos, hogy a vödör a tetőrészen bejutó víz felfogására szolgál. Hevenyészett múlandósága fizikai és metafizikai analógiája a lét szüntelen átalakuló természetének, amely a Heian-kor¹⁹

irodalmi toposzává vált. Gyakorta szolgált puszta motívumként „irodalmár-turisták” számára, akik az otthon óvó ölében zengték dicséretét versükben, kicsit olyanképp, ahogy az európai romantika arisztokrata költői tették bukolikus, pásztorokat aligha ismerő lírájukban. Basó korára meglehetősen anakronisztikus már, régebbi társadalmi ázsiója jórészt kiüresedett. Szaigjő *iorija* valóságos volt. Basóé nosztalgiaja valóságát tükrözi, mely nem ereszti szabadulni a régmúlt szüntelen újraélésétől. Ret-rovalóság. Egy japán Don Quijote realitása, aki idősíkokat sző össze. Hallgas-suk meg, miként szól hasonló élményéről Szaigjő:

水の音はさびしき庵の友なれや峰の嵐の絶え間絶え間に
midzu no oto wa szabisiki io no tomo nare ja mine no arasi no taema taema ni

*Suttogó csöppek,
kunyhócsöndi barátok,
míg a csúcsokon
kis időre meg-megáll
az égkavaró vihar.*²⁰

Basó haikuja a leírt esemény dinamikájáig emlékeztet Szaigjő vakájára. Ő is bizonyára akkor hallja a dézsában a csepegést, amikor a banánfa méteres leveleit szaggató vihar el-elcsöndesedik. Mivel kívülről ismerte Szaigjő számtalan vakáját, gyanítható az utalás a régi érzésre, amely úgy a költőben, mint a vajtűfűlű befogadóban a friss benyomást felerősíti.

しら菊の目にたてゝ見る塵もなし Ősz, 1694
siragiku no/ me ni tatete miru/ csiri mo nasi

*Fehér krizantém
akárhonnét is nézzem
mily makulátlan!*

A császári ház virága, s az útlevele az országot szimbolizáló 16 szirmú krizantém kultikus motívum. A hagyományban sok szálon gyökeredző, számtalan színben, formában nemesített növény. A honi kínai gyógyászat gyógynövényként alkalmazta. A Nara²¹-korszakban kezdetben orvosságként importálták Kínából, ám virága hamarosan népszerű lett az udvarnál. Máiig rendszeresek a krizantém fesztiválok- és versenyek, ahol kifinomult kritériumok alapján osztályozzák a növényeket. A fehér különösen a lelkiséggel, tisztasággal, sőt újjászületéssel társított, így temetésekben is vele díszítenek.

E haikuban a hibátlan szépség utalhat a Buddha – a megvilágosodás – parttalan fényességére, amely a virág képében felragyog. Ám bármily mesze-röpülünk a transzcendentális asszociációk pályáján, az origó egy tūpon-tosan megfigyelt és két jelzővel²² a lényegéig kivesézett növény portréja, amelynek tárgyyszerű valóságát aláhúzza az „*akárhonnét is nézzem*” strófa. Egy krizantém néhány szóval megrajzolt porcelán-szobra. A *me ni tatetemiru* szemügyre vételt, alaposabb megfigyelést jelent. Az ihlet kútfője és a haiku címettje ismét a nagy előd Szaigjő:

曇りなき鏡のうえにいる塵を目にたててみる世と思はばや
kumori naki/ kagami no ue ni/ iru csiri o/ me ni tatetemiru/ jo to omovabaja

*Homálytalanul
fénylő tükör ezüstjén
egyetlen porszem
titokban nem maradhat:
világom ekként látsszék.*

Basó a szerzetest idézi, amikor a *me ni tatetemiru* strófát saját haiku-jába építi.²³ Szaigjő a megvilágosult elméről beszél, amelynek fénylő tükrén élesen látható lenne a legparányibb tisztatlanság is. Teljes makulátlanágában a Buddha-elme ez. A lét azon szintje, amely a nagy előd és az utód vándorlásának spirituális célállomása. Aligha kétséges, hogy Basó erre utal vakítófehér krizantémjával.

A krizantémhoz hasonlóan a makulátlan tökély ragyogását vil-lantja a következő haiku:

清滝や波に塵なき夏の月 – Nyár, 1694
Kijotaki ja/ nami ni csiri naki/ nacu no cuki

*Kristályzuhatóg
porszem se ül hullámán.
Nyári holdvilág.*

A költeményben a vízesés csillogó tisztaságát reflektorként pásztázza a nyári hold. Kétféle ragyogás erősíti egymást szinergizmusban. A holdtölte végig kísérte a buddhai életút jelentős eseményeit, mint megvilágosodását, vagy parinirvánáját. Általában a megébredés szimbóluma a tantrikus tanításokban. Összeolvadása a tiszta vízű zuhataggal vizuális és lelki fényeffektusokat röp-pent a tudatban.

菊の香や奈良には古き仏達 – Ősz, 1694
Kiku no ka ja/ Nara ni va furuki/ hotoketacsi

26 Krizantémillat:
a narai számtalan
vénséges Buddha.

Nara a modern Kiotó – Heain-kjó²⁴ – előtti főváros (710-794). Több fontos buddhista templom és sintó szentély otthona, ősisége misztériumától illatos városka. Olyasmit érezni, hogy a település már akkor öreg volt, amikor építeni kezdték. Érzékszervileg a haiku sokszorta dúsabb az első olvasat összegénél. Gondolkodtam a „Narában számtalan// ősőreg/vénséges Buddha” strófkában. Azért nem így választottam, mert a fentiben a krizantémillat és a narai buddhák azonossá, szinte elválaszthatatlanná válnak s ekként rokonabbnak érzem Basó vélhető gondolatához. A krizantémok illat- és színkavalkádja összekeveredik a bódhiszattvák előtt csomókban izzó füstölők és mécsek viaszos, édeskés illatfellegei mögül kirajzolódó Buddhákkal. Harang is kondul talán...

朝茶のむ僧静なり菊の花 – Ősz, 1690
asza csa nomu/ szó sidzuka nari/ kiku no hana

Teázás reggel
elhalkult szerzetesek:
nyíló krizantém.

Reggeli tea
oly halk lett egy szerzetes:
a krizantémok.

A japán nyelv ritkán érzi fontosnak jelezni az alany számát. Ekként a vers elképzelhető egyes vagy többes számban is. Másként hatnak! Japánok közt is felmerül a kérdés egynémely híres haiku értelmezése kapcsán, különösen *haiga*²⁵ készítése során. Például:

枯朶に烏のとまりけり秋の暮
kareeda ni / karaszu no tomari keri / aki no kure - Ősz, 1680

A száraz ágra
varjú ereszkedett épp.
Őszi alkonyat.

Egy zörgő gallyra
varjak ereszkednek épp:
mélye az ősznek.

Amiképp az alany száma úgy az állítmány ideje is elkenődik gyakran. 27
Sokszor nem lehetünk vele tisztában. Értelmezhető így is, úgy is.
Lehet választani. Újfent másként hat a vers. Még az „aki no kure” sem egyértelmű. Érthető őszi alkonyként, de ősz alkonyaként, azaz kései, „öreg” őszként is.

Egyes *haiga* festményen egy, másan több varjat ábrázoltak, ki-ki indokolhatja saját preferenciáját. Inkább egyet képzelek, mert fokuzáltabb, intenzívebb, amiképp a kép sugallta magányosság is. Jobban összecseng az őszi borongó táj ködös lelkével. Az első fordításnál a nap hanyatló mozgását, a süllyedő homályt tükrözi a madár ereszkedése.

Kare eda (枯朶): hervadt, kiszáradt gally. Érdekesebbnek találtam a „zörgő” ágat, hiszen amellet, hogy szintén élettelen ágat jelez, a versbe csempészi a szél-billegetett gally nyikorgó akkordját. Hangot fest a szöveghez, némileg hasonlít a japánhoz, kemény t, k, r hangzókkal.

山中や菊は手折らぬ湯の匂 – Ősz, 1689
Jamanaka ja/ kiku va taoranu/ ju no nioi

E hóforrásnál
krizantémszárat ne törj:
nesze a vízszag!

Élt Kínában egy remete, aki a legenda szerint 800 éves korát a krizantém szárában folydogáló elixírnek köszönhetette. A tréfás haikuban nem egy valószínűleg megfigyelt krizantém jelenik meg, a költő az orrfacsaró hóforrást szagolja; amellyel most herbárium helyett igyekszik gyógyulni a jamanakai termálfürdőnél. Megnyilvánul Basó fanyar humora, amely általában öniro-nikus. Most azzal viccelődik, hogy szükségtelen krizantémmal kúrálja magát, hiszen van helyette bűzös gyógyvíz, amelyet szagolgathat a virág helyett.

起きあがる菊ほのかなり水のあと – Ősz, 1687
okiagaru/ kiku honoka nari/ midzu no ato

Egyenesedik.
Krizantém eső múltán:
mintha fátyolban...

28 Basó feminin varázsa képében lehelte életre e krizantémot. A kövérebb vízcseppek már lepereregtek róla. Pőreségén őszi esőcseppek ezüsthátyla. Légies, ragyogóan tiszta kép.

風色やしどろに植る庭の萩 – Ősz, 1694
kadze iro ja/ sidoro ni ururu/ niva no hagi

Szelet összefest/Festi a szelet
a szanaszét ültetett
bokorhere raj.²⁶

Virágoztól átszínezett levegő, akár Monet vízililimos tava felett a japán híddal.

白露もこぼさぬ萩のうねり哉 – Ősz eleje
sira cuju mo/ koboszanu hagi no/ uneri kana

Harmatja csillan
hintázva sem cseppenti:
bokorheretánc.

色付や豆腐に落て薄紅葉 – Ősz, 1678
irodzuku ja/ tófu ni ocsite /uszu momidzsi

Hogy elsötétül!
A tófura hullt fakó
őszi levélke.²⁷

Mint színesedik!
A tófura hullt őszi
bágyadt levélke.

Ismert a tófu (sic. japános kiejtés) szürkésfehér színe. Épp ráhullott egy őszi, csaknem színtelen levélke, amely – a háttér fakósága miatt – hirtelen megélénkül, színei felizzanak. Minden csak valamihez képest valamilyen.

文ならぬいろはもかきて火中哉 – Ősz, 1675 előtt
fumi naranu iro/ha mo kakite/ kacsú kana

Nem szóvirágok!
Máris enyészik színe:
lángok közt avar.

vagy:

Nincs rá díszes szó!
Enyészete már színe:
levél a lángban.

Ez a vers kitűnően példázza a *kakekotoba*²⁸ poétikai instrumentumának virtuóz alkalmazását. A *kakekotoba* által egy kijelentés két, esetleg több párhuzamos történetet is elmesélhet. Az azonnal szembeötlő „elsődleges” szüzsé mellett felbukkan egy második. Fenti fordítások a vers elsődleges jelentését közvetítik. Hogyan működik a lelemény? いろは – *iroha* – elszínesedett őszi levél, ám a japán *kana*²⁹ abc neve azonos hangalakú. Kínai írásjeggyel leírva egyetlen jelentés lehetséges csak. Ám Basó nem véletlenül használja a fonetikus – *kana* – írást. Létezett ugyanis egy hiedelem miszerint, ha az *iroha* abc-t írni gyakorló tűzbe veti a *kanákkal* teleírt lapot, szépülni fog az írása.

„Nem üres szépelgés, hogy az elszínesedett falevelek tűzben végzik” – volna az elsődleges olvasat, a *mono no aware*³⁰-t idéző klasszikus hagyomány mentén. Illetve: „A kalligráfia gyakorlásához használt papíros lángok közt végzi.” Bár a második olvasat könnyedebb, az első mellett szinte komikus, nem lehet nem észrevenni benne a múlandóság idézte szomorúságot.

Vagy kihámozva az 5-7-5 szótag rutinszerű kényszerzubbonyából³¹:

Mondattá nem lesz:
betűk a tűzben.

Vagy:

Mit fűzzek hozzá?
tűzbeszört színes levelek...

声よくば謡はうものを桜散る- 1688, tavasz
koe joku ba/ utaó mono o/ sakura csiru

*Lenne szép hangom!
Hogy visszaénekelném
szirmok hullását!*

30 *Lenne szép hangom!
De visszaénekelném
szirmok pergését!*

Gondolatellipszist, bravúrt vélek a felvetésben. Valami megvalósul azáltal, hogy mégsem történik meg. Megénekelne egy eseményt, ha lenne jó hangja. Költői gyakorlatára utal, némi önironikus elégedetlenséggel. Illetve, miáltal fölveti a szíromszállongás énekelhetőségét – jóllehet magát erre alkalmatlannak tartja –, a befogadóban máris elindít egy folyamatot, hogy a képhez énekhangot társítson.

A második változat *pergését* alkalmasabbnak találok a sablonosabb *hullásnál*. A japán strófa hangzása is csörgőbb, keményebb az első változatnál: A *szirmok pergését* közelebb áll a *szakura csiru*-hoz. Vizuálisan érzékelem, amint a szirmok erre-arra, aligha kiszámítható ritmusra potyognak águkról, sőt zeneileg hallani a folyamatot, bár pattogó ütősök kevésbé alkalmasak a mollt tolmácsolni, ami az elszállás alig hallható lebbenésének a hangneme lenne. Ütősök esetleg a töredék pillanatnak adhatnák hangját, amint a szírom elszakad csészéjéről. Dalba zárt fehér szárnyalás.

世の人の見付けぬ花や軒の栗 - Nyár, 1689
jo no hito no/ micukenu hana ja/ noki no kuri

*Mai világban
kit érdekel virágod?
Ereszgesztenye.*

Gesztenyefa japánul *kuri* - 栗. Az írásjegy két összetevője nyugat – 西 és fa – 木. Így szimbolikusan Amida Buddha Nyugati Paradicsomának a fája. Basó elmarasztalóan a kor materializmusára utal.

花みな枯れてあはれをこぼす草の種 – Tél, 1686
hana mina karete/ avare o koboszu/ kusza no tane (6-7-5)

*Hervadt virágok.
Bánat szóródik szerte
a fűmagvakkal.*

Kedves ez a haiku a maga tökéletességében. Az ősz kihűlt, élettelen virága – a költő sorstársnak érzi magát – holtában is magvát szórja. Basó azonosul vele.

Ám a mag új életet hajt, a bánatmagvak – *dukkha*³² – újra és újra elszóródhatnak. Ugyanakkor hamisítatlan *avare*-vers, a felszisz- 31
szelő fájdalomosan vonzó érzése, amelyet a múltékonyság villanásnyi közvetlen átélése kelt, vagy kísér. Remek példa az egyéni érzélem személytelenített, egyetemesített kifejezésére.

朝顔に我は飯食ふ男かな – 1682, nyár
aszagao ni/ vare va mesi kuu/ ooto kana

*Betevőjét is
hajnalkáknál költi el:
ilyen aki én.*

*A hajnalkáknál
falatomat költöm el:
ilyen vagyok én.*

*A hajnalkáknál
ki a falatját költi:
az vagyok én.*

朝顔は下手の書くさへあはれなり - Nyár, 1687
aszagao va/ heta no kaku sae/ avare nari

*Hajnalarcocská*³³
*bár ügyetlen vázlat:
beleborzongok.*

よく見ればなずな花咲く垣根かな - Tavasz, 1686
joku mireba/ nadzuna hana szaku/ kakine kana

*Kukkantsál lejjebb:
pásztortáska nyílik épp
sövény ölen.*

*Less kicsit lejjebb:
nyitnak a pásztortáskák
a sövény mentén.*

Minimálkép. Az egyik legszerényebb kerti gyomra hívja fel a figyelmet a költő. A pásztortáska a gyomfélék közt is plebejus. Indokoltnak látom a második változatot, mert műkedvelő botanikusként tudom, hogy a pásztortáska aligha van magában. Szinte biztos, hogy ahol megtelepedett ott ren-
32 geteg van belőle. Becöketermései háromszögű zsák formájúak. Vézna, jellegtelen növényke. Persze, ez is relatív igazság...

Sokan ismerik Erich Fromm és D.T. Suzuki könyvében a példát, amely Basó e haikuját Tennyson versével³⁴ állítja szembe. Utóbbi úgy kíván eljutni a Transzcendens értéséig, hogy egy laboráns szellemében analizálja az élő környezetéből kitépott virágot. Basó inkább elmerül a növénykében – lehajol hozzá –, hogy összeolvadjon a növénylét transzcendenciájával s így szabadul meg az ember tragikus individualizmusától.

初雪や水仙の葉のたわむまで – Tél, 1686
hacu juki ja/ szuiszen no hana no/ tavamu made

Első hóesés:
a nárciszok levelét
épp meghajlítja.³⁵

Basó tűéles megfigyelő, a figyelemre alig méltatott jelenségek precíz írónka, képfestője. Az ilyen megfigyelés igazi hozadék a megszabadulás az egotól legalább a folyamat időtartamára. Nem interpretál a költő, főleg nem véleményez, nem is jár erre, csak a növény és a hó szólnak a hangján.

命二つの中に生たる桜哉 – Tavasz, 1685
inocsi futacu no/ naka ni ikitaru/ szakura kana

Életeink közt
virágba bomlanak:
cseresznyeszirmok.³⁶

紙衣の濡るともおらん雨の花 – Tavasz, 1688
kamiginu no/ nuru tomo oran/ ame no hana

Papír felöltőm
bánja ég ha átázik:
esővirágok.

A költő nem tud ellenállni, az eső áztatta virágzó cseresznyeágnak. Feláldozza könnyű papírból készült kabátját, hogy gyönyörködhessen benne. Az *ame no hana*-ból (eső+birt.jelző +virág) lett esővirág, melynek érezni festői, „megképült” illatát.

さまざまの事思い出す桜かな 1688, tavasz
szamadzama no/ koto omoidaszu/ szakura kana

Hány régi emlék!
Veletek horgad fel mind:
cseresznyeszirmok.

扇にて酒くむ陰や散る桜 – Tavasz, 1688
ógi nite/ szake kumu kage ja/ csiru szakura

Legyező ívén
mintha szürcsölném borom:
szirmok ejtőznek.³⁷

木のもとに汁も膾も桜かな – Tavasz, 1690
ki no moto ni/ siru mo namaszu mo/ szakura kana

A fa tövében
jut leves mellé ruszli:
cseresznyeszirmok.

Impresszionisztikus kép, nézhetjük Szinyei-optikával. Piknik a virágzó cseresznyefa alatt. Másfelől utal lent és fent egységére: a magas lét mellett az anyagi valóság talaja illatozik leveses, ruszlis realitásával. Táplálékok az esztétikai-etikai és a testi síknak. Nincs Basónál esztétikai sík etikai nélkül. Az erény az eredetiség (*makoto*), ego és véleményalkotás kiiktatása. Magát írja a tárgy. A tárgy írja magát. Ítékezés nincs, mert egy a másba ér, elvész benne míg a másból egy válik. Ilyen metafizikai dinamizmus manifesztálódik a képen. A jeleneten a színek és formák változékonyságát érezni, ahogy átfedik és egymásba érnek. Piknikező, iddogáló, nevetgélő emberek foltjai a zöldre hajló, szíromfellegeket vitorlázató cseresznyefák alatt. Rózsaszín ereszű fehér pehelyként hullanak az *o-bentóra*³⁸, a nők hollóhajára.

四方より花吹き入れて鳩の波 – Tél, 1690
sihó jori/ hana fukiirete/ niho no nami

Négy égtáj felől
cseresznyeszirmokat szór:
hullámnak a szél.

34 Elemi dinamizmus, drámai és festői. A tajtékos hullámnak körkörösén csapódó szíromfelhők vizuális energiája! Kék, habzón ágaskodó víz-tömegnek verődő fehér virágok. Mintha Hokusza hullámai csapkodnának szíromzivatar ostromában. A pillanatletű szírompehely grandiózus hullámsírba pottyan. Ismert, hogy Basó mennyire kijátszotta a távoli szereplők szembeállításával nyert meghökkenést, hogy szenderegésünkből a jártnál tágabb univerzumban riasszon fel.

しばらくは花の上なる月夜かな- Tavasz, 1694
sibaraku va/ hana no ue naru/ cukijo kana

Egy sóhajtásnyit
szirmok felett időz a
holdvilágos est.

A holdvilágos est megszemélyesül. Igazi egymásban feloldódott szerelmespár a holdvilág és az éji cseresznyeszirmok. Összeolvad idejük és terük. Basó szomorkás barátja az időnek, amelynek jelenvalóságát jelzi a szíromtérben. *Sibaraku* rövid időt jelent. Kapóra jött a *sóhajtásnyit*, mert nemcsak időtartamként pontos, de organikussá, „léleklövő” teszi a virágaiban gyönyörködő estet. A dolgok tágabb összefüggésrendszere jelenhet itt meg. *Pratítja szamutpáda*³⁹. Mert itt időzik épp, vele és általa vagyok részese a szirmok tündöklésének.

名月の花かと見えて綿畑 - Ősz, 1694
meigecu no hana ka to miete vata batake

Teliholdszirmok
már majdnem el is hittem:
a gyapotföldek!

Meigecu a híres őszi aratóholdat jelenti. Holdnézés közben elkápráztatja a költőt a fehérlő gyapotföld a gazdagon szóródó ezüstsugarakban. Hirtelen megtéved s azt képzeled tavasz van és cseresznyevirágok tengerét látja. Szokványos motívumot ismétel Basó, hiszen a Heian-kortól divat volt megtévedni, valamely jelenséget időben másik évszakba siklatni, majd kifejezni az előlötti csodálkozást, meglepetést.

三日月に地は朧なり蕎麦の花 Nyár, 1692
mikadzuki no/ csi va oboro nari/ szoba no hana

Holdsarló alatt
gőzt ereget a határ:
tatárkavirág.⁴⁰

Holdsarló alatt
köddé válik a határ:
tatárkavirág.

¹ 鎮守の森 – csindzsu no mori

² 懐風藻 – Kaifűszó – A legrégebbi antológiája –751-ben kompilálva –, japánok által írt kínai verseknek.

³ 草木成仏論 – szómoku dzsóbucu-ron

⁴ Japánban Tendai 天台A kínai Tientai iskola japáni megalapítója 806-ban Szaicsó 最澄 (767-822) posztumusz: *Dengjó Daishi* 伝教大師

⁵ 一念三千 icsinen-szandzen egy gondolatban/pillanatban 3000 világ van, ill. fér el.

⁶ Amiből minden felépül – Föld, Levegő, Tűz, Víz

⁷ *Singon* 真言 – A szekta alapítója Kúkai 空海 posztumusz *Kóbo Daishi* 弘法大師

⁸ Dógen 道元 (1200-1253)

⁹ Szaigjó 西行 – 1118-1190 szerzetes, költőgéniusz, a japán irodalomtörténet egyik nagyja. Basó nagy elődje, akinek tudatosan járt nyomdokában. Magyarul ld. Villányi G. András 2011. Tükröződések. Scolar Kiadó

¹⁰ 本覚論 – hongaku-ron

¹¹ 不二 – funi

¹² In: Tükröződések. p.184

¹³ 松のことは松に習え、竹のことは竹に習え。 (*Macu no koto va macu ni narae, take no koto va take ni narae!*) A Mester maximáját tanítványa Hattori Tohó jegyezte le *Szandzosi* 三冊子 c. Basó tanításaival kapcsolatos füzetekben.

¹⁴ *Hattori Tohó* 服部土芳 1657-1730 Basó egyik tanítványa, jegyzetei Basó esztétikai tanításait őrzik.

¹⁵ *Fuga no makoto* 風雅の誠 Az eredeti esztétikai/költői kreativitás őszinte mivolta, amely egységben áll a *dzóka no makoto*-val 造化の誠, azaz a természet eredendő teremtőerejével.

¹⁶ Banánt nem termő banánfa! – *Musa basjo*. Japán bővelkedik hasonló meglepetésekben: lásd az ország cseresznyét nem termő milliárd cseresznyefáját.

¹⁷ io, iori 庵

¹⁸ 1 tatami 畳 cca: 180x85 cm.

¹⁹ 平安 i.sz. 794-1185

²⁰ In: Tükröződések

²¹ 奈良 i.sz. 710-794

²² Magyarban két jelző. Az eredetiben *csiri mo nasi* = „por/piszok sincs” jelentésű.

²³ A Heian-korban használták már a poétikai eszköztárban a *honkadorit* 本歌取り nagy elődöktől vagy egyéb ismert versekből kölcsönöztek egy strófát, szófordulatot.

²⁴ 平安京

²⁵ 俳画 – haikut, annak témáját kifejtő festmény.

²⁶ Szeptemberben virít a *hagi* 萩 azaz, japán bokorhere – *Lespedeza* – 1.5-2 m magas félcserje, melynek pillangó alakú, lila virágai fürtökben nőnek a levélhórnáljak közt.

²⁷ *Momidzi* 紅葉 juharlevelet, továbbá általában az elszíneződött őszi lombot jelenti.

²⁸ *Kakekotoba* 掛詞 fogalomduplázó szójáték. Mivel a japán nyelvben se szeri se száma az azonos hangalakú más jelentésű szavaknak, így tág tér jut többféle jelentés, utalás versbe szövésére

36 egy *kakekotoba* – szóval.

²⁹ Japán szótagírás.

³⁰ *Mono no aware* 物の哀れ Körülbelül a 'dolgok átható, megrendítő szépsége'. Esztétikai fogalom a japán irodalomban, amely a művész vagy a tanult befogadó érzékenységében összeillik a buddhista ontológiával. Azt a pallérozott, elsajátított(!) szenzibilitást jelöli, amely a világ dolgainak, jelenségeinek kérészlétére az esztétikai megértés gyönyörűségével, de a jelentés implikációi miatt borongva reflektál.

³¹ Tárgyalni fogom ebben a sorozatban a szótag és mora közti különbséget, amiből adódóan meglehetősen vitatható az ugyanannyi szótag, mint mora fordítói gyakorlat.

³² A lét három jellemzőjének egyike. Szenvedésnek fordítják általában, bár sokkal inkább nem kielégítő állapotot jelent. A másik kettő *aniccsa* – állandótlanság – ill. *anatta* – az állandó „én” vagy egó nemléte.

³³ A japán hajnalka (*Ipomoea nil*) japánul: 朝顔, aszagao, szó szerinti fordítása: hajnalarc. A szulákfélék (*Convolvulaceae*) családjába tartozó faj.

³⁴ Virág a falrepedésben, /gyökerestül kitéplek én -/kis virág, a kezemben tartalak, /de ha meg tudnám érteni, hogy mi vagy, /gyökerestül-mindenestül, egészen:/Istent meg az embert is érteném. ford.: Várady Szabolcs

³⁵ p. 48.

³⁶ cf. p. 36.

³⁷ A *nó* színházban az ital elfogyasztását a legyező száj elé tartásával jelezték.

³⁸ O-bentó お弁当 régen gyönyörű fa éthordó dobozokban szállított fogások.

³⁹ Független keletkezés (szanszkrit, buddhista)

⁴⁰ Hajdina, pohánka, tatárbúza vagy tatárka. *Fagopyrum esculentum*

12 HAIKU

Kesztyű nélkül a hidegben.
Zsebre dugom kezem,
remélve, megfogja, akihez igyekszem.

Beesteledett.
Kivilágított szobabelsők
a mások életéből.

Nehéz napnak nézek elébe.
A négy sarkán is
megkenem pirítósomat.

Az iránytű
ideges rebbenése
mielőtt megállapodik.

Menetrend szerint.
A szokásos vonattal érkezik.
A szokásos csókkal fogadja.

Elhagyatott
csúszdák és hinták.
Oda minden lelkiségük.

